

על חקר מקומה של יהדות אמריקה בישראל

עדי שרצר, עופר שיף

בשנת 1954 פרסם משה דייוויס את אחד הספרים הראשונים בעברית על יהודי ארצות הברית, *דרכי היהדות באמריקה*¹. הוא סקר בו את צמיחתו ואת אופיו של המרכז היהודי הגדול בעולם באותה עת וחתם אותו בפרק ספקולטיבי, 'לקראת העתיד', ובו התייחס גם לקשרים בין יהדות אמריקה לישראל:

גורם יסודי לגיבושם ואיחודם של החיים היהודיים באמריקה היה המאמץ המשותף למען ארץ־ישראל, שעזר להביא לידי החלטת או"ם מיום 29 בנובמבר 1947, ולידי הצהרת העצמאות היהודית במדינת ישראל [...] יהדות אמריקה, שבה בחרה ההשגחה העליונה להיות בתקופה זו לקיבוץ הגדול והמשפיע ביותר בכל תפוצות ישראל, לא שכחה את ירושלים. התפילה לבניין ארץ הקודש אף כי משה לזמן־מה מן הפה – ובחוג מצומצם בלבד – לא משה מן הלב [...] בשלבים הקשים ביותר, גילתה יהדות אמריקה, על קהילותיה המאורגנות, רצון ונכונות להיחלץ לפעולה למען היישוב.²

ממרחק השנים קשה שלא לחוש בהצטדקות של דייוויס, המבקש להזים את הטענה כי יהודי אמריקה 'שכחו' את ירושלים. הטון שלו עדין ביותר והוא בשום שלב לא הציע לקוראיו הערכה כללית ומחמיאה יותר, המדגישה כי יהדות אמריקה לא רק סייעה לישראל, אלא אף עיצבה את גורלה של המדינה הצעירה בתמיכה הפוליטית, הכלכלית והצבאית שהעניקה לה עוד בטרם נוסדה. זאת ועוד, בפסקאות הבאות עמד דייוויס על 'בעיית הקשר הרוחני' שבין ישראל ליהדות אמריקה. אבל הוא מסגר את הקשר הזה לא כהשפעה הדדית של מרכז אחד על משנהו, אלא כצורך של יהדות אמריקה להיות מושפעת יותר מהרוח החלוצית של ישראל וכחובתה להביא ל'עליה שהיא צורך יסודי להתפתחות המדינה וצורך חיוני לנשמת היהדות אמריקה'.³

בעת כתיבת הדברים היה דייוויס הרקטור (provost) של אחד המוסדות היהודיים החשובים בארצות הברית, בית המדרש לרבנים באמריקה (The Jewish Theological Seminary),

1 משה דייוויס, *דרכי היהדות באמריקה*, מסדה, רמת גן תשי"ד.

2 שם, עמ' 137-138.

3 שם, עמ' 138.

וקנה לו שם כאחד המומחים הראשונים בהיסטוריה של יהודי ארצות הברית. כעבור שנים אחדות, ב־1959, הוא עלה לישראל, ייסד את המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית והיה לדמות מרכזית בטיפוח יחסי ישראל והתפוצות. בכתביו מן השנים הבאות הוא הדגיש את 'הצורך בהגברת המהות היהודית בחיי מדינת ישראל', וציין כי 'כשם שכל קיבוצי היהודים בעולם [...] עומדים ביחסי־גומלין רצופים זה עם זה, כך גם מדינת ישראל היא בתוך העם היהודי, ולא הווייה נפרדת מן התפוצה'.⁴ אולם גם בנקודה זו דייוויס לא העלה בדעתו יחסי גומלין סימטריים, הכוללים לא רק תמיכה בישראל וסולידריות כלל־יהודית, אלא גם השפעה רוחנית, תרבותית ומוסרית של היהדות האמריקנית על ישראל.

הוגים אמריקנים כמו אבא הלל סילבר, מרדכי קפלן ואחרים הצביעו לאחר הקמת המדינה על האופי שעל ישראל לשאת בהתבסס על רעיונות יהודיים אמריקניים (ובראשם 'תיקון עולם'). אלא שרעיונותיהם לא הצליחו בדרך כלל לחצות את האוקיינוס ובמידה ונידונו הם נתפסו כזרים ומנותקים. בישראל היה יחסם של 'מומחים' ליהדות אמריקה – פוליטיקאים, אינטלקטואלים ופובליציסטים – שונה לחלוטין. בצד הכרה בעוצמה הכלכלית והפוליטית של יהודי אמריקה כיהודים, הם נטו לזלזל ביהדותה של יהדות אמריקה כקבוצה. דוגמה מובהקת ומוקדמת ליחס זה אפשר למצוא למשל במסתו של שמעון הלקין, יהודים ויהדות באמריקה, שפורסמה עוד קודם להקמת המדינה.⁵ הלקין קבע בנחרצות ש'לכל היותר אפשר לדבר על היסטוריה של יהודים באמריקה, אבל על היסטוריה של יהדות אמריקנית כמדומה שאפשר לדבר רק מבחינה שלילית לחלוטין – מבחינת ההתרוקנות בלבד, שכן בעינינו יהדות זו 'כבר מחוקה ומטושטשת'.⁶ מצב דברים זה, שהוצג לציבור הישראלי בידי בני סמכא שחלקם, כמו דייוויס והלקין, עלו לארץ מארצות הברית, לא הותיר מקום לשיח על השפעה יהודית־אמריקנית על הזהות וסדר היום היהודים של ישראל.

מקרה בוחן מעניין בהקשר זה אפשר למצוא אצל דוד בן־גוריון, ראש הממשלה הראשון ואבי הממלכתיות הישראלית, שהכיר היטב את יהדות אמריקה.⁷ להבדיל ממנהיגים ישראלים אחרים, בן־גוריון קיבל את שונותה העקרונית של החוויה היהודית־אמריקנית, ואת ההנחה ש־'America is different', בלשונו של ההוגה הציוני האמריקני בן הלפרן. הדבר בא לידי ביטוי באופן מובהק בסדרת המאמרים שפרסם בשנתון הממשלה ובהם קבע כי 'כל היחסים והתנאים הפוליטיים באמריקה אינם דומים לאלה שבארצות אירופה [...] מה שקרה באירופה יכול לקרות באמריקה, אבל לא מוכרח לקרות. והציונות אינה יכולה

4 משה דייוויס, בית ישראל באמריקה: מחקרים ומקורות, מאגנס, ירושלים תש"ל, עמ' 429.

5 על מרכזיותה של מסה זו ראו: עמרי אשר, 'יהדות מתורגמת: המחשבה העברית על תרבותם של יהודי אמריקה ויצירתם הספרותית', ישראל, 25 (2018), עמ' 109–137.

6 שמעון הלקין, יהודים ויהדות באמריקה, שוקן, ירושלים תש"ז, עמ' 23, 30.

7 על תפיסותיו של בן־גוריון בנוגע ליהדות אמריקה עמדנו במקום אחר: Ofer Shiff, Adi Sherzer, and Talia Gorodess, 'The Ben-Gurion–Blaustein Exchange: Ben-Gurion's Perspective Between an Ideological Capitulation and a Strategic Alliance', *Israel Studies*, 25, 3 (2020), pp. 15–32.

להיות בנוייה על ספקולציה מסופקת ולא רצויה'. למרות (או אולי בגלל) זאת הוא ייחל לגל עלייה של יהודי אמריקה: 'אם המדינה תתבצר, תתייצב ותיצור תרבות חיים גבוהה ועשירה אשר לא תיפול מרמת התרבות של איזו ארץ אחרת [...], יתכן שגם יהודים בארצות שאין בהן מצוקה ולחץ ימצאו בישראל כל הרווחה והחירות שיש בארצות מגוריהם, ונוסף לכך ימצאו ערכים ונכסים יקרים שאין ליהודים בשום ארץ אחרת'.⁸ בן-גוריון קיווה כי גל עלייה כזה יביא תועלת למגורים שונים של המשק הישראלי הודות לפעולתם של יחידים ('מומחים') ופיח רוח מחודשת בתנועה החלוצית שאיבדה את עתודות כוח האדם שלה בשואה, אך לא העלה על דעתו שיהדות אמריקה כקהילה יכולה או צריכה להשפיע על הזהות היהודית-ישראלית המתחדשת.

זאת ועוד, העלייה מצפון אמריקה לה ייחל בן-גוריון אכן יצאה אל הפועל לבסוף, גם אם בממדים צנועים משקיווה, לאחר מלחמת ששת הימים.⁹ העולים, רובם חברי תנועות נוער ציוניות בעלי השכלה רלוונטית ומקצועות מבוקשים, חוללו תמורה של ממש בחברה הישראלית, בעיקר בנגב. הם היו גורם מרכזי בהקמת מוסדות מחקר ופיתוח, ייסודו שורת קיבוצים משגשגים והנכיחו את התנועות הרפורמית והקונסרבטיבית בישראל. אולם בהיסטוריוגרפיה הישראלית לא נשמר להם מקום של ממש – תרומתם נשכחה וההקשר היהודי-אמריקני של פעולתם לא אוזכר גם בזמן אמת.

ההיסטוריוגרפיה והשיח ההגותי והפוליטי התמקדו בעיקר בכיוון ההפוך: בדרך שבה מדינת ישראל, מדינת העם היהודי, משפיעה (או צריכה להשפיע) על האתוס, הדת, התרבות, הפוליטיקה והחברה של התפוצות בכלל ושל יהודי אמריקה בפרט. יהודים אמריקנים רבים פעילים למען ישראל, מתעניינים בקורותיה ומבקרים בה תדירות במסגרת תכניות ממומנות ובאופן עצמאי, ואילו ישראלים מעטים מכירים את יהדות אמריקה, מאפייניה ואתגריה. במאמר ביקורת חריף שפרסם הרב הניו-יורקי אליוט קוסגרום בהארץ ב־2014, הוא פנה ליהודי הישראלי הטיפוסי: 'אני מדבר עברית מגומגמת, ביקרתי בישראל יותר פעמים ממה שאני יכול לספור ואפילו התגוררתי בה תקופות ממושכות. אני מגן על ישראל בפומבי וגם בחיי הפרטיים', הוא קבע, ומנקודת מוצא זו הטיח בכך דמותו הישראלית שאלות קשות:

האם מעניין אותך מי יהיה היו"ר הבא של הליגה נגד השמצה? ידוע לך בכלל מהי הליגה נגד השמצה? ומה בדבר עתידה של היהדות הקונסרבטיבית? האם קראת את הדו"ח של מכון 'פיו' או אפילו את פרשת השבוע? [...] האם אתה עוקב אחר תגובות הקמפוסים בארה"ב לדרושיה הישראלי-פלסטיני? האם אתה מודאג מהחרם של אגודות אקדמיות בארצות הברית על אקדמאים מישראל? האם איכפת לך שאיכפת לי

8 דוד בן-גוריון, 'ישראל בעמים', בתוך: שנתון הממשלה תשי"ג, המדפיס הממשלתי, ירושלים 1952, עמ' לג.

9 חיים וקסמן, 'העלייה מארצות הברית: מאפיינים דתיים, תרבותיים וחברתיים', בתוך: דבורה הכהן (עורכת), קיבוץ גלויות: העלייה לארץ-ישראל, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2000, עמ' 343-362.

מגשות הכותל, שחשוב לי פלורליזם דתי? האם הדברים שמעסיקים אותך מעסיקים אותי? האם בכלל איכפת לך מה מעסיק אותי? [...] בעוד שאני לא חוסך משאבים כדי לתמוך בכ פוליטית וכלכלית, נראה לי שאם יהדות צפון אמריקה תתמוסס, חלילה, ותיעלם כמו קרחון בקוטב, אתה תמשיך בחייך כאילו דבר לא קרה.¹⁰

אף שהישראלוצנטריות וההתעלמות מיהודי אמריקה שמתאר קוסגרוב נראות 'טבעיות', הן אינן מובנות מאליהן. במישור האישי והארגוני גם יחד בלטה נוכחותה של יהדות אמריקה בישראל עוד בטרם הקמתה. לא רק דייויס והלקין שאזכרו קודם מדגימים זאת, אלא גם דמויות מרכזיות הרבה יותר. יהודה לייב מאגנס, הנרייטה סאלד וגולדה מאיר היו עולים מארצות הברית שמילאו תפקידי מפתח בציבוריות הישראלית. מנהיגים חשובים אחרים במשך השנים ובהם דוד בן-גוריון, יצחק בן-צבי, יצחק רבין, בנימין נתניהו ונפתלי בנט, שהו תקופות זמן מעצבות בארצות הברית והושפעו מהיהדות שהתפתחה בה. מוסדות פילנתרופיים יהודיים-אמריקניים דוגמת הדסה, הג'וינט, המגבית המאוחדת והפדרציות היהודיות, עיצבו (ובמידה רבה עדיין מעצבים) את חיו של האזרח הישראלי והשפיעו על שירותי החינוך, הבריאות והרווחה שלו. רעיונות מרכזיים ביהדות הישראלית – התחדשות יהודית, פמיניזם דתי, יהדות לא-אורתודוקסית, ומנגד גם שמרנות יהודית ואף כהניזם – מקורם בארצות הברית ויובאו לארץ. דייויס עצמו, שעם ספרו פתחנו, היה חלק מחוג של מלומדים (שכלל בין היתר את שלמה פוקס, אברהם אינפלד, אביתר פריזל, אלון גל ואחרים) שביקשו לשנות בפעילותם המחקרית-חינוכית את האתוס הישראלי ביחס אל יהודי התפוצות, ופעלו כדי להעמיק את היכרותם של הישראלים עם יהדות אמריקה.

כיצד קרה, אם כן, שלא ייחודה תשומת לב לכיוון ההשפעה ההפוך – מיהדות אמריקה לישראל? כיצד קרה שהשיח הפופולרי והאקדמי שעומדים על נוכחותן והשפעתן של תפוצות שונות בישראל, מדלגים בדרך כלל על יהדות אמריקה? אנחנו מבקשים להציע לשאלה זו כמה תשובות משלימות.

ראשית, למרות ההסכמה הכוללת על ייחודה של יהדות אמריקה, נטו דייויס וחוקרים אחרים לדון בה כקהילה מושפעת ולא כקהילה משפיעה, ושמו דגש על גורמים חיצוניים שונים שעיצבו אותה: הסביבה הלא-יהודית, יהדות גרמניה והרפורמציה, היהדות המזרח-אירופית ועוד.¹¹ יתר על כן, הגות יהודית-אמריקנית שביטאה את הערכים והתפיסות הייחודיים לה, תורגמה לעברית במשורה ולא פעם באיחור ניכר, שנים רבות אחרי פרסום המקור. כך, כאמור, ישראלים רבים אינם מכירים את המבנה הדתי, הארגוני והתרבותי הייחודי לקהילה, את הדמויות המרכזיות בה ואת הישגיה. כפי שציין מיכה גודמן, 'הזרם המרכזי של החברה הישראלית איננו מבין את הדינמיקה הפנימית של הקהילות היהודיות

10 אליוט קוסגרוב, 'בכלל איכפת לכם מאיתנו', הארץ, 25.2.2014.

11 נוסף על שני ספריו של דייויס ראו למשל: אריה גרטנר, הישוב היהודי בארצות הברית: מראשיתו ועד ימינו, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תש"ם.

בארצות הברית. עבור ישראלים רבים מייצגים יהודים אמריקנים את כל מה שקיטש, כשם שהאמריקניות מייצגת את כל מה שנמוך.¹²

בעיניים כאלה קשה לחשוב על היהדות האמריקנית כעל קבוצה אותנטית עם מאפיינים שורשיים, מנהגים וגבולות ברורים, או בלשון הישראלית כעל 'עדה' כמו עדות אחרות – התימנית, המרוקאית, הפולנית או הרומנית. כפי שהעיר אלון גל, גם כאשר יהודי אמריקה 'פיתחו חיי רוח והתארגנות קיבוציים-עצמיים, הרי הפרשנות האופיינית של ציוני אירופה והיישוב לתהליך זה היתה שכל תופעה רוחנית ותרבותית שאינה במתכונת המזרח אירופית הריהי עיוות ורדוקציה של "הדבר האמיתי"¹³. ההתייחסות ליהודי אמריקה בתכניות החינוך השונות למן שנות החמישים הייתה דלה. על רקע זה, ניסה מוסד תפוצתי, המשרד הישראלי של הוועד היהודי-אמריקני, לחשוף בפני הציבור הישראלי את המושגים הבסיסיים ביותר של החיים היהודיים באמריקה: הפדרציה, הזרמים הדתיים ועוד. ואולם, החוברות שהדפיס היו דלות תפוצה ולא הצליחו להשפיע על הציבור הרחב.¹⁴ החברה הישראלית פיתחה סטריאוטיפים של 'הדוד מאמריקה', אך המבט על היהדות האמריקנית נותר שטוח ואל מול הדימוי הנלעג של היהודי האמריקני קשה לחשוב על השפעת עומק כלשהי.¹⁵ הקהילות הגדולות והיכליהן המפוארים, התרבות המגוונת והעיתונות התוססת, לא נתפסו כביטוי לתרבות ייחודית אלא כחיקוי חלול. רק בשנים האחרונות, בעיקר בשיח שמבקשות לטפח התנועות הלא-אורתודוקסיות בישראל, נתפסים ומצטיירים כל אלה כביטוי למסורת יהודית אמריקנית בת יותר מ-300 שנה המאופיינת בערכים, בתפיסות ובפרקטיקות מוגדרים.¹⁶

כגורם משלים לנקודה זו עומד פרדוקס בשיח הישראלי בנוגע לעוצמה ולחולשה הסימולטניים של היהודים בארצות הברית. השיח הישראלי מתקשה להתעלם מעוצמתה הכלכלית והפוליטית של יהדות אמריקה; אך הנחת היסוד האידאולוגית שלו היא כי מדובר בקהילה עם זהות פנימית חלשה שעתידה להיעלם, במוקדם או במאוחר, על כן העושר והעוצמה הם אינדיווידואליים, מקריים ואינם מעידים על הכלל. נקודה זו עולה למשל מהעיתונות הישראלית, שמשנות החמישים סיפקה שוב ושוב דוחות מדאיגים על מצבם

12 מיכה גודמן, 'יהדות משגשגת ומתכווצת', שבת, 15.4.2011.

13 אלון גל, 'היחסים בין ישראל ליהדות ארצות הברית: הפרספקטיבה הישראלית', עיונים, 8 (1998), עמ' 10-11.

14 במסגרת הסדרה תפוצות ישראל: שרות מידע על חיי היהודים בעולם. ראו למשל: יוסף ונקרט, התנועה הקונסרבטיבית: דרכים ולבטים, המשרד הישראלי של הוועד היהודי-אמריקני, ירושלים 1974; הנ"ל (עורך), הפדרציות היהודיות: קהילות נוסח אמריקה, המשרד הישראלי של הוועד היהודי-אמריקני, ירושלים 1982.

15 צפי זבה-אלרן, 'הבריחה העברית בתקופת היישוב כמנגנון תרבותי לסימון גבולות חברתיים', בתוך: אופיר עבו ותניא ציון-וולדקס (עורכים), העולם היהודי – מבטים מישראל: דימויים, יצוגים וגבולות, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה בוקר 2020, עמ' 95-117.

16 מי שמוביל את השיח בהקשר זה הוא סגן יושב ראש ההסתדרות הציונית, יזהר הס. ראו למשל: יזהר הס, 'עדת יהודי אמריקה: הדרה של מחצית מהעם', ידיעות אחרונות, 23.5.2016.

של יהודי אמריקה והערכות פסימיות על המשך קיומם הקולקטיבי; זאת לצד דיווח על סיועם החומרי למדינת ישראל, מוסדותיהם החזקים והעלייה של יהודים מסוימים לגדולה בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות האמריקנית.¹⁷ פרדוקס זה הוביל בסופו של דבר לניתוח חסר של היהדות האמריקנית, להתמקדות במאבקי כוח ובסיפורים מקוטעים של מוסדות ואישים ולרידוד הממד האידאולוגי של פעולתם. לעתים קרובות היהודי שעלה לגדולה סומן כמתכחש ליהדותו ונותח רק מנקודת המבט של 'הלנו אתה אם לצרינו', והפעולות הפילנתרופיות הנדיבות ביותר מוסגרו כמילוי חובה במקרה הטוב או כביטוי לרגשות אשמה במקרה הרווח. על רקע זה אפשר להבין כיצד צמחה בימין הישראלי גישה תועלתנית לפיה על ישראל להעדיף שותפות עם נוצרים אוונגליסטים על פני שותפות עם יהודי אמריקה; שכן, כפי שציין מי שהיה שגריר ישראל בארצות הברית, רון דרמר, 'נדיר מאוד לשמוע נוצרי אוונגליסט מותח ביקורת על ישראל. ומצד שני [...] בין היהודים, דמוקרטים ורפובליקנים, יש אחוז גבוה שמגינים על ישראל, אבל יש גם אחוז גבוה מאוד שמבקרים את ישראל בחריפות'.¹⁸ 'עד כמה ועד היכן ישארו יהודי אמריקה יהודים? יהודים לפי מה? יהודים בגלל מה?', תהה ס. יזהר ב-1979, וסיכם כי 'יהדות אמריקה היא יהדות מתרחקת מיהדותה יותר משהיא מתקרבת; מתקררת יותר משהיא משמרת חומה, ונמסה והולכת יותר משהיא מתגבשת'.¹⁹ כעבור כארבעה עשורים, ב-2017, כאילו המשיכה אותו אשת ציבור אחרת, סיון רהב-מאיר: 'השאלה היא לא היחסים עם יהדות ארצות הברית, אלא האם תהיה בכלל בעתיד יהדות בארצות הברית', כתבה בהתייחסה למשבר הכותל, ולבסוף פסקה: 'יהדות אמריקה נכחדת ומצטמקת, מאבדת קשר ליהדות ולציונות ולישראל'.²⁰ קשה לחשוב על שתי דמויות קוטביות יותר מאשר מייצגה של ישראל ה"ישנה", הסופר החילוני ואיש תנועת העבודה ס. יזהר, ונציגת קבוצות העילית החדשות, אשת התקשורת הימנית שחזרה בתשובה סיון רהב-מאיר; אך בהקשר זה רב הדמיון על המפריד. גם יזהר וגם רהב-מאיר 'תיווכו' את יהדות אמריקה לישראלים, אך עשו זאת בעיקר דרך הפריזמה של האיום על הזהות וההמשכיות היהודית. אין מדובר בשוללי גולה קיצונים. בהזדמנויות אחרות הם אף עמדו על חיוניותה וכוחה של היהדות האמריקנית, אבל גם את העוצמה הם ציינו בליווי של סימן שאלה. על יסוד תמונת מצב מקובלת זו נתפסה בדרך כלל השפעתה של יהדות אמריקה על החברה הישראלית כשקופה במקרה הטוב וכחצופה במקרה הרע. שכן, איזו

17 דוגמה לשיח כזה אפשר למצוא למשל בסדרת הכתבות 'יהדות אמריקה', שפרסם בעיתון הארץ שליווה לארצות הברית אליהו סלפטר בשנת 1955. עמדותיו של סלפטר, ניצול שואה יליד צ'כיה שעלה לארץ ב-1949, היו אופייניות במידה רבה לישראלים רבים שהביטו של יהדות אמריקה מבחוץ. עמית סגל, 'ביידן חבר ותיק של ישראל, אבל המדיניות שלו מסכנת אותה', *מקור ראשון*, 18.5.2021. ראו גם: יזהר, ס., 'העדפת אוונגליסטים על יהודים: כך נראית פוסט-ציונות', שם, 30.5.2021; ג'ודי מלץ, 'הרומן בין נתניהו לטראמפ מערער את הקשר עם יהודי ארה"ב', *הארץ*, 10.11.2017.

18 ס. יזהר, 'על יהדותם של היהודים', *מגוון*, 39-40 (1979), עמ' 4-9.

20 סיון רהב-מאיר, 'האם הדור הצעיר היהודי בארה"ב בכלל יודע מהו הכותל?', *ידיעות אחרונות*, 2.7.2017.

אידאולוגיה כבר יכולה להיות לקהילה יהודית חלשה כל כך? ואם כבר יש לה אידאולוגיה, הרי שחולשתם של יהודי אמריקה מרמזת כי אין לה מה להציע לחברה הישראלית. היבטים משלימים אלה – התפיסה של יהדות אמריקה כקהילה לא־אונטנטית, חוסר ההיכרות עם תפיסות העולם האופייניות לה והדגשת חולשתה – עולים בקנה אחד עם מגמה רחבה יותר בעולם המחקר. כפי שהראו עמרי אשר ועופר שיף, בעבר התמקדו רבים מהחוקרים שעוסקים ביחסים שבין ארץ האם לתפוצותיה בהשפעתן של מדינות על תפוצותיהן או לכל היותר בפעולתן של התפוצות למענה של ארץ האם בתחומים המדיני והכלכלי.²¹ בהקשר של יחסי ישראל ויהודי אמריקה ייחודה תשומת לב רבה לצמיחתה של הציונות האמריקנית על תפיסותיה המובחנות, לאופן שבו שינתה השואה את עמדותיהם של רבבות היהודים בארצות הברית ולישראליותה של הקהילה.²² נוסף על כך התמקדו חוקרים רבים בפעולתה של התפוצה היהודית־אמריקנית למען ישראל בדגש על השדולה הפרוי־ישראלית איפא"ק;²³ ובדימויים המשתנים של ישראל באמריקה במשך השנים.²⁴ החוקרים לא התחמקו ממאבקי הכוח בין המוסדות היהודיים־אמריקניים ובין המוסדות והמנהיגים הישראליים, אך הציגו אותם יותר ככיפוף ידיים ומאבק על בכורה תוך כדי התעלמות מהתביעות, הניסיונות וההצלחות (המסוימות) של התפוצה להביא לידי ביטוי את עמדותיה, תפיסותיה, תקוותיה וחזונה בנוגע למדינת ישראל.²⁵

- Omri Asscher and Ofer Shiff, 'Diasporic Stances, Homeland Prisms: Representing 21
Diaspora in the Homeland as Internal Negotiation of National Identity', *Diaspora*
Ofir Abu, 'Diaspora in the Homeland: כמו כן ראו: *Studies*, 13, 1 (2019), pp. 1-15
Homeland Perceptions Regarding Diaspora Jews in Israel's Discourse Around Its
Collective Identity', *Ethnic and Racial Studies*, 45, 14 (2022), pp. 2770-2791
- Mark Raider, *The Emergence of American Zionism*, NYU Press, New York 1998; 22
Aaron Berman, *Nazism, the Jews and American Zionism, 1933-1988*, Wayne State
University Press, Detroit 1990; Naomi Cohen, *The Americanization of Zionism,
1897-1948*, Brandeis University Press, Hanover 2003; Jeffrey Gurock (ed.), *American
Zionism: Mission and Politics*, Rutledge, London 2013; Adam Ferziger, 'Israelization
and Lived Religion: Conflicting Accounts of Contemporary Judaism', *Contemporary
Jewry*, 40 (2020), pp. 403-430
- Natan Aridan, *Advocating for Israel: Diplomats and Lobbyists from Truman to 23
Nixon*, Lexington, Lanham, MD 2017; Dov Waxman, 'The Pro-Israel Lobby in the
United States: Past, Present, and Future', in: Robert Freedman (ed.), *Israel and the
United States: Six Decades of Us-Israeli Relations*, Rutledge, New York 2012; Doug
Rossinow, 'The Edge of the Abyss: The Origins of the Israel Lobby, 1949-1954',
Modern American History, 1, 1 (2018), pp. 23-43
- אלון גל (עורך), *ישראל הנכספת: האידיאלים והדימויים של יהודי צפון אפריקה*, מכון בן־גוריון, 24
קריית שדה בוקר 1999; Emily Katz, *Bringing Zion Home: Israel in American Jewish
Culture, 1948-1967*, SUNY Press, Albany, NY 2015
- אריאל פלדשטיין, *קשר גורדי: דוד בן־גוריון, ההסתדרות הציונית ויהדות ארצות הברית, 1963-1948*, 25

תמונה זו החלה להשתנות בשנים האחרונות, כחלק ממגמה רחבה יותר בתחום המחקר של לימודי תפוצה (Diaspora Studies) – ההתעניינות הגוברת בהשפעות שונות של תפוצות על ארץ האם. נקודה זו קשורה בראש ובראשונה לכך שארגונים תת-מדינתיים ועל-מדינתיים מקבלים יותר תשומת לב במחקר להבנה מורכבת יותר של גלובליזציה וטרנס-לאומיות ולתשומת הלב המחקרית למיעוטים מכל הסוגים.²⁶ אולם נוסף על כל אלה מניעה את התהליך ההבנה המחודשת של המושג 'תפוצה' והפשטתו מהמשמעות הנקודתית שנלווית לו. בהקשר זה הציע רוג'ר ברובייקר להתייחס לתפוצה ולתפוצתיות בהקשרים רחבים יותר ולהבחין גם בעמדות, בתפיסות ובערכים תפוצתיים.²⁷ עמדות, תפיסות וערכים אלה הם בהכרח שונים מאלה של ארץ האם; הם מערערים עליה ומדגישים כי מערכת היחסים בין השתיים היא לעולם מורכבת ודו-כיוונית. בהמשך לגישה זו אנו טוענים כי ייצוגים ונקודות מבט של התפוצה נוכחים וממלאים תפקיד מרכזי בישראל כארץ אם ממש כשם שייצוגים ועמדות של ישראל כארץ אם נוכחים וממלאים תפקיד בתפוצות.

הבנה זו מפותחת בשנים האחרונות בעיקר בפעולתה של מעבדת המחקר העולם היהודי: מבטים מישראל שייסד פרופ' עופר שיף, ואשר פועלת במרכז עזריאלי ללימודי ישראל במכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות. בשנת 2015 הציג הכרך גליונות ישראליות שיצא לאור בסדרת נושא של כתב העת עיונים את נוכחותה של התפוצה במרחב הישראלי, בדגש על הספרות והאמנות.²⁸ כעבור שנים אחדות המשיך את המגמה הקובץ העולם היהודי – מבטים מישראל, שביקש לבסס את פרדיגמת ה'מבטים' שבבסיסה הניסיון ללמוד על המקומות בחברה הישראלית שהעולם היהודי והאופנים שאנו מדמיינים אותו ממלאים בהם תפקידים מכריעים בהגדרות הגבולות החיצוניים והפנימיים שלה.²⁹ הקובץ הנוכחי הולך צעד נוסף בכיוון זה. בכוונתנו לקרוא תיגר על האופן הקלאסי שבו מתוארת מערכת היחסים בין ישראל (המשפיעה) לתפוצה (המושפעת); לא להסתפק בדיון על מקומם של יהודי אמריקה וארגוניהם, אלא לעמוד על הדרך בה משפיעה יהדות אמריקה כקטגוריה זהותית, תפיסת עולם ורעיון על ישראל.

מנקודת מוצא זו כל אחד מהמאמרים בקובץ עוקב בדרכו אחרי נקודת מפגש בין תפיסות יהודיות אמריקניות ובין המציאות הישראלית בעבר ובהווה. את הקובץ פותחים שלושה מאמרים העוסקים בנוכחותם, בדימויים ובהשפעתם של יהודי אמריקה במעגלים

מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה בוקר 2003 Zvi Ganin, *An Uneasy Relationship: American Jewish Leadership and Israel 1948-1957*, Syracuse University Press, Syracuse 2005.

Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics: At Home Abroad*, Cambridge University Press, 26 Cambridge 2003

Rogers Brubaker, 'The "Diaspora" Diaspora', *Ethnic and Racial Studies*, 28, 1 (2005), 27 pp. 1-19

עופר שיף (עורך), גליונות ישראליות: מולדות וגלות בשיח הישראלי, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה בוקר 2015. 28

עבו וציון וולדקס (עורכים), העולם היהודי – מבטים מישראל, עמ' 9. 29

החינוכי והדתי. המאמר הראשון, מאת טלי תדמור־שמעוני ואורית עובד, מתמקד במקומם של יהודי אמריקה במערכת החינוך הישראלית במשך השנים. המחברות מטפלות בשאלה היסודית ביותר בכל האמור למבטים הישראליים על היהדות האמריקנית: מה מערכת החינוך הממלכתית מבקשת ללמד אותנו עליהם ומה אפשר ללמוד מכך עליה ועלינו. שני המאמרים הבאים, מאת דויד ברק־גורודצקי ורחל ורצברגר, מתמקדים בהשפעות הדת היהודית־אמריקנית על תופעות דתיות בישראל ועל השיח הפנים־ישראלי. ברק־גורודצקי בוחן את הדומה והשונה בעמדות ובתפיסות של התנועה הרפורמית בישראל ובארצות הברית ואת הדיאלקטיקה הרעיונית המתקיימת ביחסים בין השתיים. ורצברגר מתמקדת בתנועת ההתחדשות היהודית בישראל ובארצות הברית, בתהליך ההתאמה לחברה הישראלית שעוברת התפיסה היהודית האמריקנית, וכפועל יוצא בהשפעתה של האחרונה על תופעות של התחדשות יהודית בישראל.

לאחר מכן מובאים שני מאמרים העוסקים במקומה של הפילנתרופיה היהודית־אמריקנית בישראל. זהו היבט מרכזי מאוד של הקשר בין ישראל לתפוצה והכותבים מנתחים אותו מנקודת מבט לא שגרתית: ההתנגשות שהוא מזמן בין היהדות האמריקנית לאורתודוקסיה הישראלית. אורי קראוסהר בוחן את תרומתו של הג'וינט להתפתחות עולם התורה החרדי בישראל, ואופיר עבו ולי כהנר עומדים על הדינמיקות שבין המנהיגות החרדית החדשה לקרנות פילנתרופיות יהודיות־אמריקניות בנות זמננו. שני המאמרים מדיגישים שהפילנתרופיה היא מערכת יחסים ועומדים על האתגרים, הדילמות והדינמיקות שיצר הכסף היהודי־אמריקני בישראל. בדרך זו הפילנתרופיה התפוצתית משמשת כפריזמה המלמדת לא רק על השפעתם הכלכלית של יהודי אמריקה על ישראל, אלא גם כיצד נתפסת השפעה זו בחברה הישראלית בכלל ובמגזר החרדי בפרט.

בהמשך הקובץ מצביעים גלעד הלפרן וג'קלין לאזנוב על הדרך שבה סייעו דמויות יהודיות אמריקניות לפיתוח פרופסיה ישראלית בתחום העיתונות והספרנות. מאמרו של הלפרן מתמקד בגרשון אגרונסקי (אגרון) וביעקב לנדאו, אבות העיתונות האנגלית בישראל, וטוען כי הם פיתחו מסורת אנגלו־אמריקנית מובחנת ובמרכזה דגש על אובייקטיביות ומקצועיות. מאמרה של לאזנוב מתמקד בסופיה יודין, שמילאה תפקיד מרכזי בבית הספרים הלאומי ובגנזך המדינה, ולצד תיאור הרקע הציוני שלה היא רואה בה סוכנת מודרניזציה בנוסח אמריקני. שני המאמרים פותחים צוהר לתרומתם של עולים מארצות הברית לפיתוחם של אגפים שונים בחברה ובתרבות הישראלית; ובכך חשיבותם חורגת מדיון נקודתי בתחום העיתונות או הספרנות. הם מעלים גם את השאלה מה בין פעילותם של יהודים אמריקנים יחידים ביישוב ובמדינת ישראל ובין השפעה יהודית אמריקנית, כמו גם את שאלת התפר שבין היהודי־אמריקני לאמריקני.

שלושת המאמרים החותמים את הקובץ מאת עמרי אשר, חן אדלסבורג והודיה בונן־אלק, בוחנים את נוכחותם, השפעתם ותפיסתם של רעיונות יהודיים אמריקניים בישראל בזירה הספרותית. אשר מתמקד בסופרים סול בלו ופיליפ רות, שנתפסו כמייצגים את יהדות אמריקה ועוררו ביקורת עקרונית על חלופת הזהות שלה. אדלסבורג מעלה את שאלת

התפר שבין אמריקה ליהודי אמריקה באמצעות מקרה הבוחן של ג'רום דייוויד סלינג'ר שהזהות היהודית נזכרת בשולי ספרו **התפסן בשדה השיפון**. לסיום, בוגן־אלק מפנה את הזרקור למסלול מקביל של תרגום והגירת רעיונות במקרה של הסופרת החרדית־אמריקנית־ישראלית רחל פומרנץ (מלכה שפס) שכותבת ספרות לנשים חרדיות באנגלית וספריה תורגמו לעברית וזכו להצלחה רבה.

מבט־על על מאמרי הקובץ מעורר שאלות עקרוניות על השינוי המסתמן במחקר של יחסי ישראל והתפוצה, וכן על התרומות האפשרויות של אימוץ פרדיגמת 'מבטים' וההתמקדות בנוכחותן של התפוצות בישראל. משמעותה של פרדיגמת 'מבטים' היא ניסיון ללמוד על החברה הישראלית מן האופן שבו היא ומגזרים שונים בתוכה תופסים ומגיבים לתפוצות השונות ולרעיון התפוצתי. לפיכך, שלא כמו המגמה של חיבורים קודמים שעסקו בקשרים בין ישראל ליהדות אמריקה, קובץ זה אינו עוסק בהקשרי מקרו של מערכת היחסים ונעדר ממנו לחלוטין ההיבט הפוליטי־ממסדי. את מקומה של הפוליטיקה הארגונית הגדולה ושל הגופים הגדולים תופסת הדינמיקה היום־יומית של מערכת היחסים: התרומה למוסדות ומגזרים מסוימים, פעולתם של עיתונאים וספרניות, השפעתן של תפיסות ופרקטיקות דתיות ותפקידם האקס־טריטוריאלי של סופרים יהודים אמריקנים בתרבות הישראלית. עוד בולט בקובץ משקלה של האוכלוסייה החרדית בישראל ובארצות הברית, וקיומה של מערכת יחסים חרדית מקבילה בין ישראל ליהדות אמריקה, שהמחקר התעלם ממנה עד כה.

המאמרים בקובץ אינם מדגם מייצג של ההתרחשויות בעולם המחקר. עם זאת, תמונת המצב שמציע הקובץ עומדת בקנה אחד עם מגמות רחבות יותר שעליהן אנחנו למדים ממקומות נוספים: שקיעתם של המוסדות היהודיים האמריקניים הגדולים (ועלייתם של גופים חליפיים), הדגש על הקשר הבין־אישי (ולא הבין־ארגוני) ביחסי ישראל והתפוצה, הבנת מערכת היחסים באופן שוויוני יותר כמערכת יחסים שבין שני מרכזים יהודיים (ופחות כמערכת הייררכית), פירוק המושגים הגדולים 'החברה הישראלית' ו'יהדות אמריקה' לקבוצות ומגזרים ספציפיים בעלי גוונים שונים (ונטישת ההבנה האוניטרית של מערכות יחסים בכלל), ועוד. האם פרדיגמת 'מבטים' והסבת המבט אל מקומן של התפוצות בחברה הישראלית היא חלק מן השינויים האלה? האם היא רק משקפת אותם? איננו בטוחים בתשובה, אך אנחנו מבקשים לטעון כי זוית מחקר זו עשויה להיות פורה ומעניינת בעת הנוכחית.